

4. Multicultureel

Dit hoofdstuk gaat over de invloed van andere culturen op de westerse kunst en cultuur. Daarmee bedoelen we de cultuur van West-Europa en Noord-Amerika. Aan de westerse cultuur zijn we gewend in Nederland. Daardoor bekijken we andere culturen vaak vanuit ons eigen (westerse) perspectief. Bij het lezen van dit hoofdstuk is het belangrijk om te onthouden dat 'het Westen' niet overal de standaard is. Veel van de kunst- en cultuurvormen die in dit hoofdstuk aan bod komen, hebben hun eigen lange geschiedenis in hun land van herkomst. Dat een bepaalde kunstvorm uit West-Europa of Noord-Amerika komt, maakt deze niet beter of specialer dan een kunstvorm uit een ander deel van de wereld. Kunst uit andere landen die zich vermengt met westerse kunst, wordt daar ook geen 'betere' kunst van. Er ontstaat simpelweg een mengvorm.

**Nr.88.... Babi Pangang
met Patat**

**Taria De
Neushoorn
Dordrecht**

4.1. Benjamin Li, *Nr. 88 Babi Pangang met Patat, Taria De Neushoorn, Dordrecht* (2024).

Immigranten brengen hun eigen cultuur mee

Voor de Tweede Wereldoorlog zoeken veel Europeanen een betere toekomst in Amerika, Canada en Australië. Na 1945 komt daar geleidelijk verandering in. In de jaren 50 trekken nog steeds veel mensen weg uit Europa, maar tegelijkertijd komen andere mensen juist naar Europa toe. Dat zijn meestal mensen die na de onafhankelijkheid van de voormalige koloniën migreren. Dat heeft invloed op de cultuur in Europa. Slechts een voorbeeld zijn de vele Chinees-Indonesische restaurants die het Nederlandse straatbeeld verrijken. Als de welvaart in West-Europa in de jaren 60 verder stijgt, zijn er in Nederland meer productiewerkers nodig. Die worden in het buitenland gezocht. De meesten komen uit Italië, Spanje, Turkije of Marokko. Ook rijksgenoten uit Suriname en de Nederlandse Antillen verhuizen naar Nederland. Uiteindelijk vestigen velen van hen zich

APPROPRIATION OF APPRECIATION

Door de globalisatie zijn elementen uit andere culturen voor ons binnen handbereik. Dat heeft ook zijn keerzijde. Misschien heb je wel eens gehoord van **cultural appropriation**, of culturele toe-eigening. Je als Europees persoon voor Halloween verkleden in een Cherokee-verentooi is bijvoorbeeld culturele toe-eigening. De traditionele kleding van oorspronkelijke Amerikanen is namelijk geen kostuum, maar heeft een belangrijke culturele en spirituele betekenis binnen hun cultuur. Een hoofdtooi moet je verdienen. Oorspronkelijk worden deze tooien gedragen door krijgers en tegenwoordig hebben ze vaak een ceremoniële functie. Het zien van zo'n verentooi als slechts een grappig kostuum getuigt dus van weinig respect voor zijn culturele waarde. Tel daarbij op dat oorspronkelijke Amerikanen in de VS en Canada nog vaak achtergesteld en gediscrimineerd worden, en je kunt wel begrijpen waarom cultural appropriation door mensen uit deze culturen lang niet altijd gewaardeerd wordt.

Een voorbeeld van *cultural appreciation*: TikTok-danstrend op het lied 35 van Ka Hao (2021).

Niet alle vormen van cultural appropriation zijn zo zwart-wit als het voorbeeld hierboven. Veel mensen vinden dat er ook vaak sprake is van **cultural appreciation**. Bijvoorbeeld wanneer een traditionele Maoridans uit Nieuw-Zeeland een TikTok-trend wordt. Jongeren van over de hele wereld leren de dans hierdoor kennen. Het belangrijkste onderscheid tussen appropriation en appreciation is dan ook de intentie. Het maakt veel uit of er respectvol om wordt gegaan met een bepaald cultuurverschijnsel en of mensen uit die cultuur bij een bepaalde trend betrokken en erkend worden.

blijvend. Ze laten hun gezinnen overkomen. Daarmee introduceren ze aspecten uit de cultuur van hun herkomstlanden in hun nieuwe thuisland.

Ook door andere reisbewegingen komt culturele uitwisseling tot stand. Vakanties naar verre bestemmingen en reisprogramma's op tv stimuleren de belangstelling voor andere culturen. Dit kan in positieve zin zijn, maar ook op een soms wat (bedoeld of onbedoeld) neerbuigende manier. Sommige mensen lijken haast verbaasd dat er ook in landen met een niet-westerse cultuur bijzondere en veelbetekenende kunst gemaakt wordt. Allerlei eerder in Europa en Amerika minder bekende culturele uitingen worden opgenomen in de westerse cultuur. Die uitwisseling is overigens wederzijds. Het begrip dat deze samensmelting en combinatie van culturen verwoordt, is **fusion**. In eerste instantie wordt dit begrip alleen in de muziek gebruikt, maar tegenwoordig wordt het gebruikt voor alle uitingen waarbij sprake is van culturele vermenging.

Muziek

Eerste wereldmuziek

Door de massamedia, de groeiende mobiliteit, de komst van migranten en de vraag naar nieuwe vormen van amusement komen verschillende muziekstijlen met elkaar in aanraking. Door de vermenging van de muziek van de West-Afrikaanse tot slaaf gemaakte mensen met de muziek van de daar al aanwezige culturen, ontstaat in het Caraïbisch gebied en Noord- en Zuid-Amerika de eerste **wereldmuziek**. Daarbij komen later onder andere elementen van de **samba** uit Brazilië, de **reggae** uit Jamaica, de **son** uit Cuba en de Noord-Amerikaanse **blues**. 'Wereldmuziek' groeit uit tot een paraplueterm voor veelal niet-Engelstalige muziek die buiten de traditie van de popmuziek valt. In plaats daarvan wordt wereldmuziek beïnvloed door lokale, traditionele muziek. Het genre heeft daardoor niet één kenmerkende sound; wereldmuziek uit India klinkt bijvoorbeeld heel anders dan wereldmuziek uit Zuid-Afrika.

Miriam **Makeba** (1932-2008) verhuist in de jaren 60 van Zuid-Afrika naar de Verenigde Staten. In Zuid-Afrika heerst tot 1990 de apartheidspolitiek:

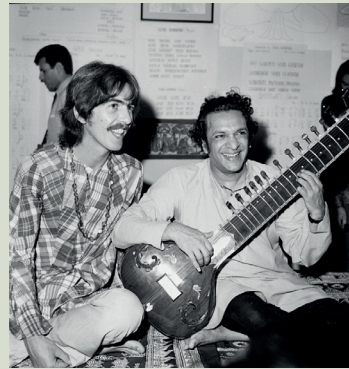

4.2. Miriam Makeba.

Miriam Makeba,
Pata Pata (1967).

witte en zwarte Zuid-Afrikanen worden strikt van elkaar gescheiden, waarbij zwarte mensen gediscrimineerd worden. Makeba zal pas na 30 jaar weer mogen terugkeren naar haar thuisland, omdat ze zich verzet tegen dit apartheidregime. Onder tusschen breekt ze in de VS door als zanger met het liedje *Pata Pata*. Dankzij haar muziek gaat de Afrikaanse sound de wereld over. Ze is een van de eerste grote namen binnen de wereldmuziek en maakt de weg vrij voor Afrikaanse muzikanten als Fela Kuti, King Sunny Adé en Youssou N'Dour.

4.3. George Harrison en Ravi Shankar.

Ravi Shankar speelt de sitar.

INDIASE MUZIEK WORDT BEKEND

Bij de opnames van de film *Help!* in 1965 ziet Beatle George Harrison voor het eerst een Indiaas snaarinstrument met drie verschillende soorten snaren.

De artiest besluit sitarles te nemen. In 1966 ontmoet hij de Indiase sitarspeler en virtuoos Ravi **Shankar** (1920-2012). Ze zijn weken samen, eerst in Groot-Brittannië en daarna in Kashmir (India) en Californië. Harrison is gefascineerd door het instrument en het typische geluid ervan en besluit het op de westerse manier gestemd te bespelen voor het nummer *Norwegian Wood* (1965). Hij krijgt het instrument steeds beter onder de knie en neemt het op Indiase muziek geïnspireerde nummer *Within You Without You* (1967) op. Het krijgt een plek op het album *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* van The Beatles. Ravi Shankar wordt daarna uitgenodigd voor een optreden op het festival in Monterey in 1967 en op Woodstock in 1969. Shankar maakt de Indiase muziek bekend over de hele wereld. Hij werkt niet alleen samen met The Beatles, maar ook met jazzmuzikant John **Coltrane** (1926-1967) en componist van de meer klassieke minimal music Philip **Glass** (1937). Volgens Harrison is Shankar dan ook een grondlegger van de wereldmuziek.

4.4. Cheb Khaled.

Tyla, *Water* (2023).

Muziek uit Afrika

Wanneer traditionele Afrikaanse muzikanten in de jaren 60 en 70 hun eigen muziek vermengen met latin en andere popmuziekstijlen, ontstaat de **afropop**. De muziek, die oorspronkelijk op traditionele instrumenten als de mbira (duimpiano) en kora (21-snarige harp) wordt gespeeld, wordt omgezet naar muziek voor gitaar of keyboard. Muzikanten spelen op moderne instrumenten oude volksmelodieën en ritmes, waarbij het keyboard favoriet is. Dit instrument kan in de traditionele toonaarden worden gestemd. Er komt een samenwerking van Afrikaanse muzikanten met westerse muzikanten op gang: Stevie Wonder (1950) begeleidt het nummer *Ase* (1984) van King Sunny Adé op zijn mondharmonica en Paul Simon (1941) maakt opnames voor zijn album *Graceland* met de Zuid-Afrikaanse **Ladysmith Black Mambazo**. Veel Zuid-Afrikaanse wijken hebben eigen koren die Afrikaanse muziek zingen. Ladysmith is zo'n mannenkoor dat meerstemmig en a capella (zonder instrumentale begeleiding) zingt. Na de samenwerking met Simon werkt Ladysmith ook nog samen met andere beroemde artiesten uit de VS. Onder hen zijn Stevie Wonder, Dolly Parton en Michael Jackson. Ook werkt de groep in 1998 mee aan de soundtrack van Disney's *The Lion King 2: Simba's Pride*.

Sinds de jaren 2000 hebben we het in plaats van afropop steeds vaker over **afrobeats**. Dat is muziek uit West-Afrikaanse landen als Nigeria of Ghana. Toch wordt afrobeats ook vaak gebruikt als een soort paraplueterm voor muziek uit heel Afrika. Daar spreekt de Zuid-Afrikaanse artiest Tyla (2002) zich over uit als ze in 2024 een belangrijke prijs wint in de categorie Best Afrobeats. Tyla's muziek bevat invloeden uit de afrobeats, maar ook uit de Zuid-Afrikaanse amapiano en de westerse popmuziek. Volgens haar wordt alle Afrikaanse muziek al gauw onder hetzelfde genre geschaard. Maar Afrika is een heel groot continent met veel verschillende culturen en invloeden. De muziek die uit Afrika komt is dan ook veel diverser dan afrobeats.

Chaba Fadela en Cheb Sahraoui, *N'sel Fik* (1983).

Rai als symbool

Rai is van oorsprong Arabische muziek uit Algerije en Marokko. Grote namen uit de raimuziek zijn Cheb Khaled (1960), Chaba Fadela (1962) en de band **Raïna Raï**. Raizangers worden *Cheb* of *Chaba* genoemd, wat 'jong' betekent in het Arabisch. In de jaren 60 wordt deze traditionele muziek gecombineerd met popmuziek. Naast de accordeon en de viool worden elektrische gitaren, synthesizers en drumcomputers gebruikt.

Rai betekent letterlijk 'ik vind' of 'volgens mij'. Na 'Ya raï' in een lied volgt een vaak humoristische, onofficiële lezing van, of mening over, een gebeurtenis. De (pop)rai wordt in de jaren 70 en 80 populair onder jongeren, zowel in Arabische landen als in Europa. Jongeren uit de steden van Algerije en Marokko spelen rai om hun dagelijkse problemen te verwoorden. De jonge muzikanten zingen op directe wijze over onderwerpen als de liefde, vrije partnerkeuze en de schoonheid van het andere geslacht. Veel ouderen en gelovigen vinden deze muziek respectloos. In de jaren 90, in tijden van religieuze en politieke onrust, wordt in Algerije rai verboden. Cheb Khaled's vrijmoedige raimuziek valt bijvoorbeeld niet goed bij islamitische fundamentalisten. Hij moet door hun bedreigingen zelfs naar Parijs verhuizen. De weerstand gaat zo ver dat sommige raizangers en -producers het met hun leven moeten bekopen, onder wie Cheb Hasni (1968-1994).

Reggae en ska

Reggae ontwikkelt zich vanaf de jaren 60 en is afkomstig uit Jamaica. Het is eigenlijk een trage vorm van **ska**, een muziekvorm die al zo'n tien jaar langer bestaat. Ska is een mix van Caraïbische muziek, soul en rhythm-and-blues. Deze muziek kent een vierkwartsmaat met de nadruk tussen de tellen in plaats van erop. Dat geeft een karakteristiek ritmisch geluid en levert een vrolijk soort dansmuziek op. Jamaica is een eiland dat wordt bevolkt door de nabestaanden van

4.5. Bob Marley.

Doe Maar, *32 jaar* (Sinds 1 dag of 2) (1981).

tot slaaf gemaakte mensen. Velen van hen horen bij de religieuze stroming van de **rastafari**. Een belangrijk ritueel binnen die stroming is het roken van ganja, oftewel wiet. Die belangstelling voor softdrugs zorgt voor de behoefte aan een tragere, meer relaxte vorm van ska: de **reggae**. De peetvader van deze reggae is **Bob Marley** (1945-1981). Zijn songs en zijn vrede-lievende persoonlijkheid maken reggae wereldwijd populair. Jamaicanen die naar Groot-Brittannië emigreren, brengen hun muziek mee. Daar beïnvloedt de reggae verschillende muziekstromingen, waaronder zelfs punkbands als **The Clash**. Ook ska zorgt voor nieuwe impulsen in de Britse popmuziek. Verschillende bands spelen deze opgewekte dansmuziek, voorzien van politieke of komische teksten. **Madness** is een van de bekendere bands. In Nederland is de skaband **Doe Maar** heel populair. Onder leiding van Ernst **Jansz** (1948) en Henny **Vrienten** (1948-2022) is de groep bijzonder succesvol in de jaren 80. De band heft zichzelf echter op in 1984, tot grote teleurstelling van vele fans.

Blackpink, *Pink Venom* (2022).

K-pop

In verschillende landen ontstaat een genre popmuziek met een eigen karakter. Westerse popinvloeden worden gecombineerd met traditionele instrumenten en culturele invloeden. Zo is er de J-pop uit Japan en de T-pop uit Thailand. De afgelopen decennia is vooral de **K-pop** uit Zuid-Korea uitgegroeid tot een wereldwijd fenomeen. Artiesten als **Blackpink**, **BTS** en **PSY** scoren grote hits. Het nummer *Pink Venom* (2022) van Blackpink begint met een intro gespeeld op een traditioneel Koreaans instrument, de *geomungo*. Maar er wordt in het nummer ook gerapt op een hiphopbeat. Op die manier worden binnen de K-pop vaker traditionele geluiden gecombineerd met modernere of niet-Aziatische elementen. Het is een combinatie van popmuziek, hiphop, dance en de Zuid-Koreaanse trot. Dat is een traditionele muzieksoort met een karakteristiek repeterend ritme. Hierdoor ontstaat een geheel eigen genre. Dans speelt daarin ook een grote rol. De meeste nummers krijgen een indrukwekkende groepschoreografie en K-popsterren moeten goed kunnen zingen, dansen én

4.6. Blackpink.

4.7. Selena, *Dreaming of You* (1995).

rappen. Dat doet het ook buiten Korea goed. Artiesten uit andere landen, zoals China, Japan, Vietnam en Thailand, verhuizen naar Korea in de hoop daar aangenomen te worden bij een van de grote labels. K-pop is namelijk een enorme industrie, waarin jonge talenten vaak jaren trainen voordat ze hun debuut maken. Zonder label lukt dat niet. Gevestigde K-popartiesten worden *idols* genoemd. Verschillende groepen werken samen met westerse artiesten. Zo brengt BTS nummers uit met Coldplay, Steve Aoki en Megan Thee Stallion.

Cross-over

Cross-over is de term die wordt gebruikt als door een mix van stijlen en tradities iets nieuws ontstaat. Immigranten brengen hun eigen muzikale tradities mee. Hun kinderen, die opgroeien in de westerse cultuur, kennen beide kanten en weten die soms te integreren tot interessante nieuwe muziekvormen. **Talvin Singh** (1970) is een Britse Indiër die *tabla* (een trommelinstrument) speelt. Als deejay combineert hij klassieke Indiase muziek met dance. De Britse band **Oi Va Voi** combineert traditionele Joodse **klezmermuziek** met dance en Oost-Europese volkswijsjes. Daarnaast gebruikt de band zowel elektronische als klassieke instrumenten.

De Amerikaanse **Selena** (1971-1995) is enorm populair binnen de latinogemeenschap in de VS. Ze maakt eerst vooral Spaanstalige tejanomuziek. Tejano is een muziekstijl uit het Amerikaanse Texas met invloeden uit de Mexicaanse stijlen *norteño*, *mariachi* en *cumbia*. Andere invloeden komen uit de folk, rock, r&b en countrymuziek. In 1993 begint Selena aan haar cross-overalbum *Dreaming of You*. Daarop staan voor het eerst ook Engelstalige liedjes. Ze combineert op het album onder andere techno, hiphop, tejano, flamenco, disco en popballads. De eerste dag na de albumlance-ring worden er al 175.000 exemplaren van verkocht, wat destijds een record is voor een vrouwelijke artiest.

Selena zorgt ervoor dat het mainstream publiek in de VS kennismaat met tejanomuziek. Dat maakt uiteindelijk de weg vrij voor veel andere latin artiesten.

IN HET KORT: muziek

- Door onder andere toenemende globalisering, de nieuwe media, maar ook door migratie en verre reizen vindt een uitwisseling plaats tussen allerlei culturen. Het gaat om een wederzijdse uitwisseling of beïnvloeding. Een andere term voor dit samenkomen van culturen is **fusion**. Aanvankelijk wordt deze term alleen in de muziek gebruikt, maar tegenwoordig vinden we in veel meer elementen uit onze cultuur eveneens fusion.
- Verschillende muziekstijlen vermengen zich met elkaar, zo ontstaat de **wereldmuziek** uit West-Afrikaanse, Caraïbische en Noord- en Zuid-Amerikaanse muziek. **Afropop** is een mix van Afrikaanse muziek met westerse pop. Traditionele **rai** uit Noord-Afrika wordt in de jaren 70 populair in Europa. In Nederland komen **skabandjes**, waaronder **Doe Maar**, op. Zij zijn schatplichtig aan de Jamaicaanse **reggae** en **ska**.
- Westerse muzikanten werken samen met artiesten uit andere culturen. Paul **Simon** neemt met de Afrikaanse zanggroep **Ladysmith Black Mambazo** het album *Graceland* op, voor beide een succesvol project. Tegenwoordig wordt veel Afrikaanse muziek samengevat onder de noemer **afrobeats**, maar er zijn veel meer verschillende subgenres en -stijlen.
- Verschillende landen creëren hun eigen popmuziek door popinvloeden te combineren met traditionele elementen. Vooral de **K-pop** uit Zuid-Korea is daarin populair, met groepen als **Blackpink** en **BTS**.
- De tweede generatie immigranten combineert de cultuur van hun ouders met de cultuur waarin ze opgroeien. Dit leidt tot een nieuwe vermenging: **cross-over**. Bekende artiesten in dit genre zijn **Talvin Singh**, **Selena** en de band **Oi Va Voi**.

Beeldende kunst

Activisme in de kunst

Ai **Weiwei** is een Chinees kunstenaar, politiek activist, filosoof, fotograaf, muzikant en architect. Hij wordt geboren in Beijing, maar woont lange tijd in Europa. In zijn werk laat hij de kijker kennismaken met zijn culturele achtergrond, het China van nu. Impliciet laat hij zich in zijn kunst, maar ook op andere manieren, regelmatig

4.8. Ai Weiwei, *Snake Ceiling* (2013).

kritisch uit over de Chinese cultuur en overheid. Dat dit niet gewaardeerd wordt, blijkt uit het feit dat hij in 2011 81 dagen wordt vastgehouden op het vliegveld van Beijing, zogenaamd vanwege belastingfraude. Uiteindelijk wordt hij weer vrijgelaten, maar men houdt zijn paspoort in, zodat hij niet meer buiten China kan reizen. Ondanks zijn beperkte bewegingsvrijheid blijft hij kritisch. Via omwegen kan hij gebruikmaken van internet en sociale media. Zo probeert hij op de hoogte te blijven van de gebeurtenissen in de rest van de wereld. Ai Weiwei maakt vooral **conceptuele kunst**; het gaat hem meer om de idee erachter dan om het werk zelf. Zijn werk wordt ook wel tot de **installatiekunst** gerekend. Het wordt vaak ter plekke in een tentoonstellingsruimte geïnstalleerd, opgebouwd of uitgesteld.

In de tentoonstelling *According to What?* onderzoekt Ai Weiwei universele onderwerpen uit de geschiedenis, politiek en culturele tradities. De installatie *Snake Ceiling* is een van de vele werken in deze tentoonstelling. Een belangrijk doel van dit werk is het in de publiciteit brengen van de misstanden in China. Het lijkt op een grote slang die over het plafond loopt. Als je goed kijkt, zie je dat de slang is gemaakt van rugzakken. De rugzakken staan symbool voor de meer dan 5000 kinderen die in 2008 omgekomen zijn bij een aardbeving in China. Door de slechte staat van het gebouw waarin ze zich op dat moment bevinden, verliezen ze allemaal het leven. Het totale aantal overledenen blijft onduidelijk, onder andere omdat de Chinese overheid daar niet open over is. Dit werk van Ai Weiwei is een symbool van kritiek op deze houding en op de slechte staat van de schoolgebouwen.

Hybriditeit

Het werk van fotograaf, film- en videokunstenaar Shirin **Neshat** (1957) draait om het vervagen van grenzen. Grenzen tussen verschillende media, tussen man en vrouw, tussen religie en de wereld daaromheen. Dat noemen we ook wel **hybriditeit**. Neshat haalt veel inspiratie uit haar thuisland, Iran. Terwijl ze op jonge leeftijd een kunstopleiding in de VS volgt, breekt in Iran in 1978 de Islamitische Revolutie uit. Iran krijgt daarna een religieus bewind. Voor vrouwen wordt het verplicht om de traditionele chador te dragen. Dit kledingstuk bedekt het hele lichaam, met uitzondering van het gezicht.

4.9. Shirin Neshat, *Women Without Men* (2004-2009).

Als Neshat in 1990 voor het eerst terugkeert naar Iran, begint ze zichzelf te fotograferen in een chador. Het is een terugkerend element in haar werk. Daarbij combineert ze graag verschillende bronnen, media en technieken. Ze gebruikt bijvoorbeeld religieuze teksten, literatuur of muziek van componist Philip Glass in haar werk. Tussen 2004 en 2009 maakt ze vijf werken gebaseerd op het boek *Women Without Men* (1989) van de Iraanse schrijver Shahrnush Parsipur. Haar verhaal volgt vijf vrouwen die allemaal worstelen met hun leven. Ze zien geen uitweg, tot ze elkaar ontmoeten en hun eigen gemeenschap beginnen. Het boek is in Iran verboden.

Postkolonialisme

Natasja Kentsmil (1973) kijkt in haar werk naar het koloniale verleden van Nederland. Haar *Monument of Regents* (2019) is geïnspireerd op klassieke groepsportretten uit de zeventiende eeuw. Daarop worden

4.10. Natasja Kentsmil, *Monuments of Regents* (2019).

veelal belangrijke mannen uit de Nederlandse samenleving afgebeeld. Die portretten zijn voor kijkers van nu onlosmakelijk verbonden met de slavernij. Rijke Nederlanders in de zeventiende eeuw bouwen hun fortuin namelijk op door tot slaaf gemaakte mensen uit te buiten. In haar monument richt Kentsmil zich op de vrouwen van die rijke handelaren. Ze maakt portretten van verschillende regentessen, rijke vrouwen die zich bezighielden met liefdadigheid bij weeshuizen, armen- of oudereninstituten. Zij worden in de zeventiende eeuw een stuk minder vaak afgebeeld. Door Kentsmils kleurcontrasten krijgen haar portretten een bijna

CULTUURRELATIVISME OF HET WESTEN ALS MAATSTAF

Wanneer je kunst uit een ander land of werelddeel bekijkt, doe je dat meestal vanuit je eigen perspectief. Voor de meeste mensen uit Europa en de VS is dat het westers perspectief. We worden nu eenmaal beïnvloed door de cultuur waarin we opgroeien. Het **cultuurrelativisme** gaat ervan uit dat er hierdoor geen universele maatstaf is voor culturen. Je kunt de ene cultuur niet met de andere vergelijken, omdat ze allebei hun eigen ontstaansgeschiedenis, normen en waarden en culturele context hebben. Zo kun je de Chinese cultuur niet beoordelen op basis van de normen en waarden van de Nederlandse cultuur en vice versa.

Door de geschiedenis heen heerst vaak het idee dat de westerse cultuur beter en verder ontwikkeld is dan andere wereldculturen. Dat soort gedachten liggen onder andere aan de basis van het kolonialisme, waarbij Europeanen in hun ogen onderontwikkelde landen wel even zouden helpen met vooruitgang. Sommige kunstenaars vragen met hun werk aandacht voor het koloniale verle-

den. Een voorbeeld is Gordon Bennett (1955-2014) met *Possession Island (Abstraction)* over Australië. Groot-Brittannië koloniseert het eiland in de achttiende eeuw. Daarbij verdringen en vermoorden de Britten vele verschillende Aboriginalgroepen, die al tienduizenden jaren in het land wonen. Bennett plaatst de kleuren van de Aboriginalvlag over een afbeelding van de Britse kapitein James Cook, die in 1770 als een van de eersten de Britse vlag op Australische bodem plaatste.

4.11. Gordon Bennett, *Possession Island (Abstraction)* (1991).

Examenkatern

In dit examenkatern vind je de belangrijkste begrippen uit de examensyllabus. Hier kun je nog eens rustig nalezen wat het verschil is tussen **voorstelling**, **vormgeving** en **inhoud**. Op het cse ga je veel vragen krijgen die daarmee te maken hebben, dus het is belangrijk dat je dit onderscheid goed kent. Dan kun je deze kennis vervolgens goed toepassen op je examen.

In dit katern vind je voor elke discipline een overzicht met de belangrijkste begrippen. Ook staan er een aantal voorbeeldvragen en hun uitwerking in. Zo kun je oefenen met het toepassen van de begrippen. Via de QR-code hieronder of door te gaan naar www.lambo.nl/online-uitgave/examenkatern-art-history/inleiding kom je in een digitale omgeving. Daar vind je alle begrippen uit de examensyllabus met een definitie en kunstwerken om het begrip verder uit te leggen.

Beeldende kunst, architectuur en vormgeving

Voorstelling

De **voorstelling** van een kunstwerk draait om de 'dingen' die op het werk te zien zijn. In dit schilderij van renaissanceschilder Sofonisba Anguissola bestaat de voorstelling bijvoorbeeld uit twee jonge meisjes en twee volwassen vrouwen, een schaakbord op een tafel met tafelkleed, en een achtergrond met een boom en een landschap.

1. Sofonisba Anguissola, *Het schaakspel* (1555).

Inhoud

De **inhoud** van een werk gaat om het onderwerp, het verhaal, het thema, het idee of het concept erachter. Kort gezegd: waar gaat het werk over? Gianlorenzo Bernini heeft voor zijn beeld een Griekse mythe als inspiratie gebruikt. Het onderwerp of thema van het beeld is dus mythologisch. Het verhaal is dat van de god Apollo en de nimf Daphne. Apollo wil Daphne verleiden, maar zij is daar niet van gediend. Om haar te beschermen, veranderen de goden haar in een laurierboom. Precies dat moment heeft Bernini hier afgebeeld.

2. Gianlorenzo Bernini, *Apollo en Daphne* (1622-1625).

3. Katsushika Ōi, *Nachtelijk tafereel in Yoshiwara* (1844-1854).

Vormgeving

De manier waarop een werk wordt weergegeven, noemen we de **vormgeving**. Zo is de inkschildering van de Japanse Katsushika Ōi qua vorm tweedimensionaal: het gaat immers om inkt op papier. Wel wordt er ruimte en dieptewerking gesuggereerd door overlapping en perspectief. Het opvallendste vormgevingsaspect van dit werk is het contrast tussen licht en donker. Hierin speelt ook het kleurgebruik een rol. De figuren op de voorgrond zijn haast zwart vanwege het tegenlicht. De figuren op de achtergrond zijn fel verlicht en worden weergegeven in heldere kleuren.

Materiaal, techniek en hanteringswijze

Het *Jachthuis Sint Hubertus* is grotendeels opgebouwd uit baksteen. Dat is het belangrijkste **materiaal** dat voor het gebouw is gebruikt. Voor het dak is leisteen gebruikt, de deuren zijn van hout en het gebouw heeft grote glas-in-loodramen. Bij de bouw van het jachthuis komen dus verschillende **technieken** kijken: metselen bijvoorbeeld, maar ook houtbewerking en het brandschilderen van glas. Bakstenen ornamenten in de muren worden weer gemaakt door in steen te houwten. De **hanteringswijze** verschilt per techniek. Dat is de manier waarop de kunstenaar zijn gereedschap en materiaal gebruikt. Voor glas-in-loodramen moet de

4. Hendrik Berlage, *Jachthuis Sint Hubertus* (1915-1920).

kunstenaar bijvoorbeeld fijntjes en voorzichtig te werk gaan; het zijn gedetailleerde, fragiele werken. Bij het metselwerk is de hanteringswijze juist grof en ruw. Het begrip hanteringswijze gebruik je voor architectuur, maar ook voor bijvoorbeeld schilderkunst en beeldhouwkunst. Bernini heeft de lichamen van Apollo en Daphne bijvoorbeeld helemaal glad gepolijst. Het stuk steen waar de twee op staan, is een stuk ruwer.

Examenvragen beeldende kunst, architectuur en vormgeving

Voorstelling en inhoud

Bekijk afbeelding 5.

Op afbeelding 5 zie je een olieverfschilderij dat impressionist Camille Pissarro in 1897 maakte. Hij schilderde het uitzicht vanuit zijn raam in het Grand Hôtel du Louvre in Parijs.

1. Bespreek aan de hand van drie aspecten van de **voorstelling** hoe Pissarro hier een dagelijks stadstafereel heeft geschilderd.

Toelichting

De vraag bestaat uit twee delen. Je moet als eerste drie aspecten van de **voorstelling** benoemen: datgene wat op het schilderij te zien. Kijk eerst naar het schilderij als geheel en bedenk wat je erin herkent. Vervolgens kun je voor die aspecten verklaren hoe ze bij een dagelijks tafereel passen. Dat is de **inhoud** van het schilderij.

5. Camille Pissarro, *Rue Saint-Honoré in de middag. Effect van regen* (1897).

Voorbeelden van goede antwoorden zijn:

- Er zijn meerdere winkels en cafés te zien met gekleurde luifels, typisch voor een stadsgezicht.
- Op straat is het druk met paardenkoetsen en voetgangers die op weg zijn naar hun dagelijkse bezigheden.
- Op de voorgrond lopen twee mensen met paraplu's die diep in gesprek lijken.
- In de ramen van het gebouw aan de overkant zijn sommige gordijnen dicht en sommige nog open, omdat een deel van de bewoners nog slaapt of juist niet thuis is.

Vormgeving

Bekijk afbeelding 5.

Pissarro heeft deze straat geschilderd op een regenachtige middag.

2. Leg uit hoe hij kleur en licht heeft gebruikt om dit effect vorm te geven.

Toelichting

De vraag gaat over het effect van **kleur** en **licht**; allebei onderdeel van de **vormgeving**. In je antwoord moet je beide aspecten behandelen. Als je er maar een van de twee noemt, is je antwoord onvolledig.

Voorbeelden van goede antwoorden zijn:

- De straat is nat van de regen, dus het licht van de zon reflecteert op de straatstenen. Dat heeft de schilder weergegeven door lichte, bijna witte kleuren te gebruiken.
- Het is regenachtig en bewolkt, dus het zonlicht is niet sterk en is niet geconcentreerd op één punt. Er zijn weinig schaduwen. De kunstenaar gebruikt voor de straten en gebouwen kleuren die weinig met elkaar contrasteren om dit te laten zien.

Materiaal en techniek

Bekijk afbeelding 5.

Pissarro was een impressionist en schilderde op een manier die typisch is voor die stroming.

3. Beschrijf hoe dit schilderij past binnen het impressionisme aan de hand van:
 - een aspect van de inhoud; en
 - een aspect van het materiaal en de techniek.

Toelichting

Om deze vraag te beantwoorden, moet je de kenmerken van de impressionistische schilderijstijl kennen. Je moet twee aspecten bespreken: een van de **inhoud** (het onderwerp van het schilderij) en een van het **materiaal** (olieverf) en de **techniek** (denk ook aan de hanteringswijze, de manier waarop de kunstenaar zijn kwast heeft gebruikt). Elk aspect moet je koppelen aan de kenmerken van het impressionisme. Als je maar een aspect bespreekt of geen koppeling maakt naar het impressionisme, is je antwoord niet volledig. Ook elementen als het gebruik van licht, kleur, ruimte of

compositie horen niet in je antwoord thuis; die vallen onder de vormgeving.

Voorbeelden van goede antwoorden zijn:

Inhoud:

- Impressionisten schilderen het liefst buitenscènes, zoals dit stadstafereel.
- Impressionisten richten zich graag op het 'moderne leven'. Hier heeft Pissarro het dagelijks leven in de moderne tijd afgebeeld.
- Impressionisten willen een realistische weergave van de werkelijkheid geven. Pissarro schildert deze straat zoals hij hem ziet.

Materiaal en techniek:

- De schilderijstijl is grof en schetsmatig, omdat de impressionisten alleen een 'impressie' van een moment wilden vastleggen.
- Impressionisten werken als eersten met olieverf uit tubes. Pissarro schilderde ook met olieverf.

Let op: Impressionisten staan bekend om hun licht- en kleurgebruik, zoals om lichte kleuren die niet met elkaar contrasteren. Maar dat is een kenmerk van de vormgeving en daar wordt niet naar gevraagd. Dus hoewel het klopt dat je dat impressionistische kenmerk terugziet in dit schilderij, is dat in dit geval geen correct antwoord.

Drama

Voorstelling

Andromache is een eeuwenoud toneelstuk van de Griekse schrijver Euripides. Het stamt waarschijnlijk al uit de vijfde eeuw voor Christus. Het stuk is meerdere keren vertaald en wordt ook tegenwoordig nog opgevoerd. De **voorstelling**, het soort theaterstuk dat wordt uitgevoerd, is in zo'n geval een (Griekse) tragedie. Andere voorbeelden van een voorstelling zijn cabaret, locatietheater of fysiek theater.

Scène uit *The Tragedy of Macbeth* (2021).

Inhoud

Acteur Ellen Terry, hier geschilderd door John Singer Sargent, speelt in 1889 de rol van Lady Macbeth in het drama *Macbeth*. Het toneelstuk wordt opgevoerd in het Lyceum Theatre in Londen. De **inhoud** van het stuk is het verhaal dat William Shakespeare tussen 1603 en 1607 schrijft.

Het gaat over de Schotse generaal Macbeth die gelooft dat hij koning van Schotland zal worden. Aangespoord door zijn vrouw, Lady Macbeth, raakt hij steeds meer in de ban van die ambitie en pleegt hij er uiteindelijk een moord voor. Aan het einde van het verhaal gaat hij ten onder aan zijn eigen politieke hebzucht. De diepere **betekenis** van het stuk is dan ook een waarschu-